

Onder de pannen

Hooggeleerde collega de Lange, beste Frits, geachte aanwezigen,

Met groot genoegen geef ik vanmiddag een bijdrage aan het symposium over volwassenheid en wijsheid. Ik doe dat graag, niet omdat ik wijs ben, maar omdat ik veel aan Frits te danken heb. Frits is voor mij een gids. Al de tijd dat ik mij met het thema 'ouder worden' bezig hield, is Frits mij altijd een stapje voor geweest. Ik had me verstout om empirisch onderzoek te verrichten naar het effect op zingeving van het maken van levensboeken door ouderen op hoge leeftijd. Frits dacht voortdurend creatief én kritisch mee met dit project. Hij vroeg zich af hoe zinvol het is om in de laatste fase van het leven een balans op te maken. Is werken aan je narratieve identiteit voor veel ouderen niet veel te veel gevraagd? Is het niet beter om je te richten op het karakter, een soort miniverhaaltje, dat de ouder wordende mens in staat stelt om flexibel in te spelen op veranderingen? Een lijvig levensboek is misschien alleen maar ballast. Het laatste deel van de reis kun je het beste met zo weinig mogelijk bagage afleggen: *travelling light*.

Zoals zo vaak had Frits gelijk. Voor een groot deel van de ouderen was het opmaken van de balans teveel gevraagd. En, nog belangrijker, de ouderen die er echt baat bij hadden, gingen in de loop van de tijd inderdaad een steeds beknoptere versie van hun verhaal vertellen. De strekking van die verhalen was: wat geweest is, is geweest, het is zoals het is en ik geloof dat het goed komt: *travelling light*.

Intussen houd ik me bezig met andere thema's, zoals sociale uitsluiting, bijvoorbeeld van dak- en thuislozen. Daar ligt nog steeds de connectie. Ook het laatste boek van Frits de Lange gaat volgens mij over dakloosheid, over de morele dakloosheid van ouderen. We maken de afgelopen decennia een antropologische revolutie mee: de mensheid krijgt er een levensfase bij, zoals Frits dat zegt. Een fase die geen vastomlijnde rollen en kaders heeft die ons helpen het leven op een betekenisvolle manier in te vullen. Of scherper, wat er gebeurt is dat het mensbeeld van de laat-moderniteit, namelijk dat ieder mens vrij is om het leven vorm te geven volgens de eigen idealen, wordt doorgetrokken naar deze nieuwe fase. Voor de vormgeving van dat eigen leven hoeft je je niet te laten gezeggen door een religieus instituut, een sociale klasse of door familie. Er is maar één autoriteit aan wie je verantwoording hoeft af te leggen, dat ben je zelf. Deze heerlijke vrijheid heeft wel een prijs, als het leven niet lukt, dan is er daar ook maar een voor verantwoordelijk, dat ben je zelf. Het mag én het moet!

Natuurlijk hoeft een individu deze klus niet helemaal alleen te klaren. De markt biedt tal van producten en adviezen om het leven op een bevredigende manier in te vullen. De wetenschap heeft ontdekt dat welbevinden op hogere leeftijd samenhangt met gezond leven, genoeg bewegen, zinvolle bezigheden, een kwalitatief goed sociaal netwerk en het tijdig bijstellen van je doelen in het leven. Deze correlaties worden omgevormd tot handreikingen voor levenskunst: ga gezond eten, koop een elektrische fiets, neem een hobby, word vrijwilliger, onderhoud je vriendschappen, ga mediteren en lees eens een boek!

Deze extrapolatie van de laat-moderne levensmoraal in de ouderdom gaat knellen. Nog niet zozeer in de derde leeftijd, wanneer het leven een mens nog toelacht, er ruimte is om nieuwe plannen te ontvouwen en fossiele vakanties te boeken. Maar wel als de vierde leeftijd aanbreekt. Hoe gaan we ons verhouden tot ziekte, beperking, verlies, het dunner worden van het relatiebos, het dreigende decorumverlies, gevoelens van overbodigheid en mogelijk nog erger: tot mogelijk geheugenverlies en het naderende sterven. Hier loopt de laat-moderne levensmoraal tegen haar grenzen op. Zelfmanagement, zelfsturing, zelfregie krijgen dan een valse klank. Als je met hart en ziel hebt gezeild op de Waddenzee, dan is een zeilbootje in het Zuidlaardermeer nog wel te beschouwen als een adequate aanpassing. Maar wat als je in een rolstoel aan boord van de Henry Dunant wordt gereden? Of als je met een speelgoedbootje in bad zit?

Het zelf, de spil waar alles om draait in de laat-moderne moraal, komt dan in het geding. Het ontwikkelingsperspectief verandert in een verhaal van 'nog net' en 'niet meer'. Het is de grote waarde van dit boek van Frits de Lange, dat hij dit zelf onder de loep neemt en nieuwe kaders en scenario's verkent. Is het mogelijk om mijn zelf anders te waarderen, te overstijgen, te relativieren of zelfs los te laten. Hoe regisseer ik mijn terugtrekkende beweging als regisseur van mijn eigen zelf. Hoe beheer ik het relativieren van mijn eigen beheer? Hoe doe je dat, vraagt Frits de Lange zich af.

Hij verkent behoedzaam mogelijke scenario's voor een nieuw cultureel en moreel onderkomen voor het goede ouder worden. Behoedzame cultuurkritiek, want hij wil kennelijk niet uitkomen bij een zelfhulpboek voor zelfontleding. Hij houdt de spanning uit, omdat hij gevoelig is voor de paradox en omdat het zelf hem dierbaar is. Waardevol.

Na lezing houd ik een nieuwe vraag over. In hoeverre is het perspectief van wijsheid, begrepen als zelftranscendentie, zelfonthechting, zelfverruiming of zelfrelativering een fundamentele kritiek op de laatmoderne fixatie op het ego, of is het er toch een variant van? Het ontbreken van een moreel dak, werkt niet alleen uitsluiting van ouderen in de hand. Ook veel mensen met verstandelijke beperkingen, een psychiatrische achtergrond of een chronische ziekte weten hiervan. Wie niet kan voldoen aan de eisen van de laatmoderniteit, raakt gemakkelijk verzeild in een tweederangs klasse, of zelfs in de marge. Gaat het volgende boek over een bredere culturele kritiek, waarbij de schaduwzijde van de morele premisses van de laat-moderniteit - niet alleen voor de ouderen - aan de orde komt?

Wat het ook gaat worden, ik zie nu al uit naar het volgende boek, want wat is het een plezier om het werk van Frits te lezen. Die man is, zoals ze dat in Vriezenveen zeggen, *ommeunig met de penne!*

Dank je zeer Frits!